

**Maharashtra Board Class 12 Marathi 02-J-809 2024 Question Paper
with Solutions**

Time Allowed :3 Hours

Maximum Marks :80

Total Questions :6

सामान्य निर्देश

कृतिपत्रिकेसाठी सूचना :

- (१) आकलन कृती व व्याकरण यांमधील आकृत्या किंवा चौकटी पेनाने अथवा पेन्सिलीन व्यवस्थित काढाव्यात.
(२) स्वच्छता, नीटनेटकेपणा व लेखननियमांनुसार लेखन यांकडे जाणीवपूर्वक लक्ष द्यावे.

विभाग १ - गद्य

कृती १. (अ) खालील उताऱ्याच्या आधारे सूचनेनुसार कृती करा :

(१) चौकटी पूर्ण करा.

(य) विचारांची गती म्हणजे - उत्तर : विचारांची गती म्हणजे विचारांचा वारंवार होणारा बदल, जेव्हा एखादी व्यक्ती चांगले किंवा वाईट विचार करत असते.

(र) दिशाविहीन गती म्हणजे - उत्तर : दिशाविहीन गती म्हणजे ज्या गतीमध्ये कोणत्याही निश्चित दिशेचा अभाव असतो.

1. (२) कारणे लिहा.

माणूस घरातून दारात आला, की वाहनावर आरूढ होतो, कारण...

(य) उत्तर : माणूस घरातून दारात आला कारण त्याने वाहनावर चढण्यासाठी आवश्यक अंतर पार केला.

(र) उत्तर : वाहनावर चढल्यानंतर त्याला सहजतेने गती मिळवता येते, ज्यामुळे वाहन सुरु होते.

Quick Tip

विचारांची गती आणि गतीची दिशा समजून घेतल्याने, आपली कामकाजी जीवन अधिक प्रभावी आणि नियोजित होऊ शकते.

1(३). वेग हे गतीचे एक रूप आहे. आपले जीवनही स्थिती आणि गती यांत विभागलेले आहे. थांबणे, चालणे, धावणे असे हे जीवनचक्र फिरतच असते. आपल्या विचारांनाही गती असते, जिला आपण प्रगती म्हणतो. ती विचारांची गती असते. गतीला जेव्हा दिशा असते तेव्हाच ती प्रगती या संज्ञेला पात्र ठरते. दिशाविहीन गती ही अधोगती ठरते. आजच्या जीवनात विलक्षण वेगवानता आढळते. रस्ते वाहनांनी व्यापलेले असतात. माणसे घरांत राहतात म्हणूनच अल्पकाळ तरी स्थिर राहतात. एरवी गतीपायी अगतिक होतात. अहोरात्र भरारणारी आणि थरारणारी वाहने पाहिली म्हणजे आश्चर्य वाटते. ही आली कोठून ? आली कशी आणि कशासाठी ? पूर्वी देशोदेशींचा इतिहास घडला. लोकांनी जग-प्रवासही केला ; पण आजच्या एवढी अवखळ वाहने कोठे दिसत नसत. आता माणूस घरातून दारात आला, की वाहनावर आरूढ होतो. वेळ थोडा असतो. कामे बरीच असतात. पायी चालत ती उरकता येत नाहीत. जीवन हे दशदिशांना विभागलेले आहे. मुलांची शाळा एका टोकाला, आपले कार्यालय दुसऱ्या टोकाला, मंडई एका बाजूला तर दवाखाना दूर, कुठल्या तरी दिशेला. जीवनाची ही टोके साधणार कशी ? जोडणार कशी ? शेवटी गती ही घ्यावीच लागते. यथाप्रमाण गती ही गरज आहे ; पण अप्रमाण, अवास्तव आणि अनावश्यक गती ही एक विकृती आहे. आपली कामे यथासांग पार पाडावीत, एवढा वेग जीवनाला असावा. त्यापेक्षा अधिक वेग म्हणजे अक्षम्य आवेग म्हणावा लागेल. तो आत्मघातकी ठरतो.

(३) स्वमत अभिव्यक्ती-

'यथा प्रमाण गती ही गरज आहे' हे विधान तुमच्या शब्दांत स्पष्ट करा.

उत्तर : "यथा प्रमाण गती ही गरज आहे" हे विधान आपल्या जीवनात गतीच्या आवश्यकतेचा आदर्श विचार व्यक्त करते. गती हवी आहे, पण ती योग्य प्रमाणात असली पाहिजे. जर जीवनातील गतीचा वेग अतिरेक केला, तर तो आत्मघातक ठरू शकतो. गती ही स्वाभाविक असावी लागते आणि तिचे प्रमाण आपल्याला आवश्यक असलेल्या कामासाठी पुरेसे असावे लागते. उदाहरणार्थ, जीवनातील विविध कार्ये जसे की शाळेतील काम, कार्यालयीन कामे, घरातील कामे, सर्व काही यथासांग पार पाडावीत. त्यासाठी योग्य वेग आवश्यक आहे, पण अति गती जी निरर्थक आहे आणि अधोगतीला कारणीभूत ठरते, ती टाळावी लागते. यथा प्रमाण गती हेच जीवनातील योग्य आणि संतुलित मार्ग आहे.

Quick Tip

गतीचे प्रमाण राखणे आणि निरर्थक गतीपासून दूर राहणे आवश्यक आहे. आपल्या कार्यामध्ये संतुलन राखल्याने अधिक उत्पादकता आणि शांती साधता येते.

किंवा

वाहन चालवत असताना कोणती काळजी घ्यावी, ते सविस्तर लिहा.

उत्तर : वाहन चालवताना अनेक गोष्टींची काळजी घेणे अत्यंत महत्त्वाचे आहे. सुरक्षित आणि प्रभावी वाहन चालवण्यासाठी खालील गोष्टींची काळजी घेतली पाहिजे :

1. वाहनाची तपासणी करा : वाहन चालवण्यापूर्वी त्याची सर्व बाजू तपासून घ्या. टायर, ब्रेक, बॅटरी, फ्यूल आणि इंजन यांची स्थिती योग्य असल्याची खात्री करा.
2. सुरक्षितता बेल्ट लावा : वाहन चालवताना सदैव सीट बेल्ट घाला. सीट बेल्ट सुरक्षा सुनिश्चित करण्याचा सर्वोत्तम उपाय आहे.
3. स्पीड लिमिट पाळा : गती नियम पाळणे अत्यंत महत्त्वाचे आहे. वाहनाची गती नियंत्रित ठेवा आणि नेहमी मर्यादित वेगानेच गाडी चालवा.
4. स्ट्रक्चर आणि स्थिती ओळखा : रस्त्याची स्थिती, वळणे, सिग्नल्स आणि इतर वाहतूक नियम यांचा आदर करा. वाहतूक सिग्नल्स आणि बोर्ड्सचे अनुसरण करा.
5. रस्त्यावरील इतर वाहनांचा विचार करा : इतर वाहनांशी योग्य अंतर ठेवा आणि इतर चालवणाऱ्यांसोबत संयमाने वागा. रस्त्यावर होणारे अपघात टाळण्यासाठी चांगल्या पद्धतीने वाहन चालवणे आवश्यक आहे.
6. अल्कोहोल आणि ड्रग्सपासून दूर रहा : ड्रायव्हिंग करत असताना मद्यपान किंवा ड्रग्स घेणे निषिद्ध आहे. ते तुमच्या निर्णयक्षमता आणि प्रतिक्रिया वेळेवर परिणाम करू शकतात.
7. वाहनाचे नियंत्रण : गाडी चालवताना वाहनाच्या नियंत्रणावर लक्ष द्या. वळण घेतांना किंवा अचानक ब्रेक लावताना गाडीचा संतुलन राखा.
8. दुरदर्शन करा : वाहन चालवताना शेजारील वाहने आणि रस्त्यावर होणाऱ्या हालचालींवर लक्ष ठेवा. सुरक्षित अंतर ठेवून, वाहनाची गती नियंत्रित करा.

Quick Tip

वाहन चालवताना सतर्क आणि शांत राहा. तुमचे लक्ष रस्त्यावर आणि इतर वाहनांवर ठेवा, जेणेकरून अपघात टाळता येतील.

(आ) खालील उताऱ्याच्या आधारे सूचनेनुसार कृती करा :

(१) जेव्हा दात दुखतो तेव्हा लेखकाला होणारे साक्षात्कार

(य) उत्तर : लेखकाला दात दुखताना विविध प्रकारच्या साक्षात्कारांची अनुभूती होते. प्रथम, त्याला तीव्र वेदना जाणवते आणि त्याचा चेहरा विकृत होतो. दुसऱ्या क्रमाने, लेखकाच्या मनात विचार येतात की "दात का दुखत आहे ?", "हे वेदना आपण केव्हा संपतील ?", आणि "दात दुखणे म्हणजे शरीराची कमजोरी आहे का ?" असे प्रश्न उमठतात. त्याला मनाच्या गडबडीतून शरीराची अनोखी स्थिती समजते.

(र) उत्तर : लेखकाने दात दुखण्याच्या कारणांची समजून घेतल्यावर तो स्वतःची दोषस्वी भावना व्यक्त करतो, आणि त्याने या वेदनांना धैर्याने सहन करायला शिकायला हवे, असे त्याचे साक्षात्कार होतात. वेदनांच्या कठीण क्षणात लेखक आत्मनिरीक्षण करतो, आणि तो विचार करतो की अशा वेदना प्रत्येकाला कोणत्याही वेळी समोर येऊ शकतात.

Quick Tip

दात दुखणे किंवा इतर शारीरिक वेदना सहन करत असताना, त्याला शांतपणे सहन करण्याची शक्ती असावी. मानसिक साक्षात्कार आणि शारीरिक कष्टांमध्ये संतुलन साधून आपण अधिक सक्षम होऊ शकतो.

(२) दुखऱ्या दाताबद्दलची लेखकाची मते :

(य) उत्तर : लेखकाच्या मते, दुखऱ्या दातांची वेदना शारीरिक आणि मानसिक दोन्ही दृष्टिकोनांमध्ये एक अनोखी भावना आहे. दात दुखणे केवळ शारीरिक वेदना नाही, तर मानसिक त्रासही आहे कारण वेदनेच्या काळात, व्यक्ती एकाच वेळी मानसिक ताण, असहायता आणि अस्वस्थता अनुभवते. लेखक विचार करतो की शारीरिक वेदना कधी कधी अशा असतात ज्यामुळे मानसिक शांती खंडित होऊ शकते.

(र) उत्तर : लेखक हेही मानतो की दुखऱ्या दातांच्या वेदनांना सहन करण्यासाठी धैर्य आणि शांततेची आवश्यकता असते. वेदना भयंकर असू शकतात, पण तीच तीव्रता आपल्या मानसिक सामर्थ्याची कसोटी

असते. लेखकाच्या मते, एक शारीरिक वेदना मानसिक स्थैर्य साधण्याच्या प्रक्रियेस प्रारंभ म्हणून पाहिली जाऊ शकते.

Quick Tip

दुखऱ्या दातांची वेदना सहन करत असताना, मानसिक शांतता राखणे आणि कष्टांना धैर्याने सामोरे जाणे अत्यंत महत्त्वाचे आहे.

दात दुखायला लागला, की तो मुळापासून दुखू लागतो. किंबहुना दाताला मूळ असते हे फक्त तो दुखायला लागला म्हणजेच कळते. माझा दात जेव्हा दुखायला लागला तेव्हा तर माझी खात्रीच झाली, की आपण आरोग्यशास्त्राच्या पुस्तकात पाहिलेले दाताचे चित्र आणि प्रत्यक्ष आपले दात यांत फार फरक असला पाहिजे. आपल्या दाताला मूळ नसून झाडासारख्या मुळ्या असल्या पाहिजेत आणि त्या हिरड्यांत सर्वत्र पसरल्या. असल्या पाहिजेत. नाहीतर सगळेच दात दुखत असल्याचा भास मला का व्हावा ? प्रत्येक दाताला हात लावून पाहिल्यानंतर ज्या दाताने शंख करायला लावला, तो दुखरा दात याची खात्री झाली. दुखऱ्या दाताला लहानसा स्पर्शसुद्धा खपत नाही ! बरे, हे दुखणे तरी साधे, सरळ असावे ? तेही नाही. एखादया कवीच्या मनातील जिप्सीसारखा एखादा लाकूडतोड्या माझ्या दाताच्या मुळाशी खोल बसलेला असतो आणि तो एकामागून एक घाव घालीत असतो. असे म्हणतात, की दिवसा सभ्य दिसणारी माणसे रात्री आपल्या खऱ्या रूपात फिरतात. दात हा अवयवही अशाच माणसांसारखा असावा. नाहीतरी दिवसा अधूनमधून पण सभ्यपणे दुखणारा दात रात्री राक्षसासारखा अक्राळविक्राळ का होतो ? दातांत आणि चोरांत साम्य असते ते याच बाबतीत. दोघेही रात्री गडबड करतात.

(३) स्वमत अभिव्यक्ती :

लेखकाने दुखऱ्या दाताची तुलना अक्राळविक्राळ राक्षसाशी केलेली आहे, याबाबत तुमचे मत लिहा.

उत्तर : लेखकाने दुखऱ्या दाताची तुलना अक्राळविक्राळ राक्षसाशी केली आहे, हे अत्यंत प्रभावी व नेहमीच दृष्य असलेली तुलना आहे. दुःखदायक वेदना आणि त्याचा अनुभव मनावर खूप गडद प्रभाव टाकतो. लेखकाने ज्या प्रकारे रात्रीच्या वेळी दुखऱ्या दातांची तुलना राक्षसाशी केली आहे, ती वेदनांची तीव्रता दाखवते. दिवसा साधारणपणे असहायतेची भावना असते, परंतु रात्री ती वेदना अधिक तीव्र होते आणि त्याची तुलना खूप अक्राळविक्राळ व भयावह गोष्टींशी केली आहे.

दुखऱ्या दातांच्या अनुभवामुळे लेखकाला अनेक मानसिक व शारीरिक वेदना होत असल्याचा भास होतो, आणि त्या वेदनांमुळे त्याला राक्षसाप्रमाणे तीव्र आणि असहायता जाणवते. या तुलनेमध्ये एक गहरी भावना आहे जी आपल्याला एक प्रकारची कडवटता आणि भयंकरता दाखवते. या अनुभवाच्या

माध्यमातून लेखक नेहमीच्या दैनंदिन जीवनातील वेदनांचे प्रतिबिंब दर्शवतो.

माझे मत : दुखऱ्या दातांची तुलना अक्राळविक्राळ राक्षसाशी करणे एक अत्यंत प्रगल्भ दृष्टिकोन आहे. दातांच्या वेदनेला असलेली तीव्रता आणि तीचे स्वरूप, जरी साधे दिसत असले तरी ती खूप गडद व वेदनादायक असू शकते. लेखकाच्या शब्दांमध्ये तीव्रता आहे जी वाचकाला दुखऱ्या दातांच्या गडबडीचा अनुभव देऊ शकते.

Quick Tip

दुखऱ्या दातांची तीव्रता समजून घेणे आणि वेदनेच्या व्यवस्थापनावर लक्ष केंद्रित करणे महत्त्वाचे आहे.

किंवा

दातदुखीच्या कथा-व्यथा तुमच्या शब्दांत लिहा.

उत्तर : दातदुखी म्हणजे एक असह्य वेदना जी शरीराच्या सर्व भागांना जाणवते. दात दुखणे म्हणजे केवळ शारीरिक वेदना नाही, तर त्याच्याशी जोडलेली मानसिक अस्वस्थता देखील आहे. ज्या वेळी दात दुखायला लागतो, तेव्हा एक अनोखी, तीव्र वेदना अनुभवायला मिळते, जी सहन करणे खूप कठीण असते. दाताच्या मुळाशी जेव्हा तीव्र वेदना सुरू होतात, तेव्हा त्या वेदनेच्या गतीत प्रत्येक हृदयाची धडधड ऐकू येते.

दात दुखता तसाच शरीराच्या इतर भागांना सुद्धा याचे परिणाम जाणवतात. शारीरिक थकवा आणि मानसिक तणाव वाढतो. दाताच्या वेदनेमुळे आपला संपूर्ण शारीरिक आणि मानसिक संतुलन गडबडते. यामध्ये रात्रीच्या वेळी वेदना अधिक तीव्र होतात आणि दिवसा काही प्रमाणात शांत होतात. दात दुखणे हे शरीराच्या तंत्रिका आणि मानसिक स्थितीवर गंभीर परिणाम करतं.

आपल्याला तात्पुरती आराम देणारी औषधे उपलब्ध असली तरी, दातदुखीच्या शारीरिक वेदनांना धैर्याने सहन करण्याची आवश्यकता असते. त्यासाठी शांतता आणि सहनशक्तीचा अभ्यास केल्याने त्यावर किमान नियंत्रण मिळवता येते.

Quick Tip

दातदुखीच्या वेळी शांततेने वागा आणि पाण्याची योग्य मात्रा सेवन करा. तात्पुरत्या आरामासाठी औषधांचा वापर करा, पण डॉक्टरांचा सल्ला घेणे महत्त्वाचे आहे.

(इ) खालील उताऱ्याच्या आधारे सूचनेनुसार कृती करा :

(१) खालील चौकटी पूर्ण करा :

रिमझिम पावसात अडई व वणकी या रानबदकांकडून होणाऱ्या कृती -

(य) उत्तर : रिमझिम पावसात अडई आणि वणकी रानबदकांचे मुख्य कार्य पाणी गोळा करणे आणि इतर चिखलातून चालत जाणे असते. यामुळे त्यांची शरीराची स्थिती आणि चालणारी गतिशीलता प्रकट होते.

(र) उत्तर : अडई आणि वणकी रानबदकांद्वारे पाणी गोळा करणे आणि पुढे जाणे हे त्यांचे जीवन जगण्याचे साधन असते. त्यांचा मुख्य उद्देश, पाण्याच्या माध्यमातून नैसर्गिक संसाधनांचा वापर करणे असतो.

Quick Tip

रानबदकांचे चालन आणि त्यांचे पर्यावरणातील स्थान शिकल्याने आपल्याला जैविक तंत्रांची आणि परस्पर संबंधांची चांगली समज प्राप्त होऊ शकते.

प्रचंड बुंधा असलेल्या मोहाच्या झाडाला पोखरी असतात. रिमझिम पावसात अडई व वणकी ही रानबदकं पोखरीत घरटी करून त्यात अंडी घालतात. मोहरानातून तळ्याकडं उडत जाणाऱ्या योणाऱ्या रानबदकांचं दृश्य मोठं गूढरम्य वाटतं. माझं वनविभागात जाणं केवळ अपघात नव्हे. ते माझं भाग्य आहे, वनांच्या सावलीत मी वाढलोय. ग्रंथात आढळून येणार नाही असं ज्ञान मी जंगलातून प्राप्त केलंय. गुरुजनांकडून शिकता येणार नाही ते वृक्ष व दगडांनी पढविलयं. वृक्षांइतका धर्मात्मा कुणी नाही. त्यांच्यापासून मी देवाचं अस्तित्व जाणलयं. झाडं जशी सूर्यप्रकाश व दव शोषून घेतात तसं चांगलं तेवढं घेतलय. पानं गळतात. फुलं कोमेजतात. पण ती पुन्हा विकसित होतात. मितव्ययी म्हणजे काय ते जंगलापासून शिकावं. आभाळाच्या, पर्वताच्या, हिरव्या मैदानाच्या चमकणाऱ्या पाण्याच्या केवळ दर्शनानं कितीतरी स्मृती माझ्यात जागृत होतात. तुम्हाला वाटतं ना आपली मुलं विचारी बनावीत, त्यांनी वनांतील पावित्र्य जाणावं, तर त्यांना जंगलात व पर्वतावर न्या.

(२) कारणे लिहा.

आपल्या मुलांना जंगलात व पर्वतावर न्यावे, कारण-

(य) उत्तर : आपल्या मुलांना जंगलात व पर्वतावर नेण्याचे कारण म्हणजे तेथे त्यांना नैसर्गिक वातावरण, वृक्ष, वनस्पती, वनीकरण आणि पर्यावरणाबद्दलचे खरे ज्ञान मिळवता येते. जंगल आणि पर्वत हेच मुलांना जीवनाचे आणि निसर्गाचे खरे पाठ देतात.

(र) उत्तर : जंगल आणि पर्वत हे ठिकाण मुलांना माणुसकीचे मूलतत्त्व शिकवतात. तेथे मुलांना मितव्यय, शहाणपण, आणि सजीवतेचा आदर शिकता येतो. निसर्गाचा शुद्ध अनुभव त्यांना आत्मविश्वास देतो आणि जीवनाच्या गहिराईला समजून घेतो.

Quick Tip

जंगल आणि पर्वतांच्या अनुभवामुळे मुलांचे मानसिक आणि भावनिक विकास होतो, तसेच त्यांना निसर्गाची काळजी घेण्याची जाणीव निर्माण होते.

विभाग २-पदय

कृती २. (अ) खालील कवितेच्या आधारे सूचनेनुसार कृती करा :

(१) कारणे लिहा

(य) समुद्र अस्वस्थ होतो, कारण

उत्तर : समुद्र अस्वस्थ होतो, कारण त्याच्या लाटा आक्रोश करत असतात. हवामानातील बदल, वारे आणि इतर नैसर्गिक घटक समुद्रावर प्रभाव टाकतात, ज्यामुळे त्याची स्थिती अस्वस्थ होते.

(र) समुद्र शिणून जातो, कारण

उत्तर : समुद्र शिणून जातो, कारण त्याच्या लाटा शांत होतात आणि काही वेळासाठी समुद्राच्या पृष्ठभागावर शांतता येते. हे प्रदूषण, हवामानातील बदल किंवा इतर कारणांमुळे होऊ शकते.

Quick Tip

समुद्राच्या हालचाली आणि त्याच्या अस्वस्थतेच्या कारणांचा अभ्यास करून निसर्गाच्या स्थितीचा अधिक चांगला समज मिळवता येतो.

(२) चौकटी पूर्ण करा-

कवीला दिसलेली समुद्राची रूपे-

उत्तर : कवीला दिसलेली समुद्राची रूपे खालीलप्रमाणे पूर्ण केली जातात : 1. समुद्र गगनचुंबी इमारतींच्या गजांआड अडकलेला दिसतो. कवीच्या दृष्टिकोनातून समुद्र शहरी जीवनाच्या एक ठराविक अशा गजांत अडकलेला आहे.

2. समुद्र संतर्स्त आणि थकलेला दिसतो. कवीच्या वर्णनानुसार, समुद्राच्या लाटा आणि त्याच्या रूपांतून अस्वस्थतेची आणि थकव्याची भावना व्यक्त होते.

3. समुद्र डोळ्यांत थकव्याचं आभाळ उतरत आहे. समुद्राच्या डोळ्यांत दिसणारा आभाळ, एक आंतरिक थकवा, आणि त्याचे निराशाजनक रूप कवीने प्रदर्शित केले आहे.

4. समुद्र शहरात फिरत आहे, मनातल्या मनांत मुक्त होऊन. कवीला दिसलेली समुद्राची रूपे आणि त्याची एकांतिक प्रवृत्ती यामुळे समुद्र अधिक मुक्त आणि अनियंत्रित रूपात दिसतो.

समुद्र कोंडून पडलाय गगनचुंबी इमारतींच्या गजांआड. तो संतर्स्त वाटतो संध्याकाळी : पिंजारलेली दाढी, झिंज्या. हताशपणे पाहत असतो समोरच्या बतिसाव्या मजल्यावरील मुलाकडे, ज्याचं बालपण उंचच उंच पण अरुंद झालंय आणि त्याची त्याला कल्पनाच नाही. समुद्रांच्या डोळ्यांत थकव्याचं आभाळ उतरत येतं आणि शिणून तो वळवतो डोके. इमारतींच्या पलीकडच्या रस्त्यावर थकलेल्या माणसांचे पाय, बसचीं चाकं. समुद्र अस्वस्थ होऊन जातो शहराच्या आयुष्याच्या विचाराने. तेव्हा तो मनातल्या मनांतच मुक्त होऊन फिरू लागतो शहरांतल्या रस्त्यांवरून, वस्त्यांमधून. उशिरापर्यंत रात्रीं तो बसलेला असतो स्टेशनवरल्या बाकावर एकाकी, समोरच्या रुळांवरील रहदारी पाहत, हातांवर डोकं ठेवून अर्धमिटल्या डोळ्यांनी. त्याला आठवतं त्याच्याच शेजारीं पाय मुडपून कसंबसं झोपलेलं एखादं मूल, ज्याचं बालपण स्टेशनवरल्या बाकाएवढं, आणि त्याची त्याला कल्पना असावी किंवा नसावी. समुद्र खिन्न हसतो आणि शिणलेल्या पापण्या मिटून घेतो. त्याला काळजी वाटते साऱ्यांच्याच बालपणाची वयस्कांच्या शहरांतील.

Quick Tip

समुद्राचे रूप हे शहराच्या मानसिकतेशी जोडलेले आहे. त्याच्यातून शहरी जीवनातील अस्वस्थता आणि निराशा व्यक्त केली जात आहे.

(३) अभिव्यक्ती : शहरांतील बाल्यावस्थेच्या जीवनाचे वर्णन तुमच्या शब्दात ते स्पष्ट करा.

उत्तर : शहरांतील बाल्यावस्था म्हणजे एक अडचणींचं आणि गोंधळाचं वय असतं. शहरात लहान मुले आपल्या कुटुंबाशी जडलेली असतात, पण त्यांना इतर गोष्टींमध्ये अधिक रस असतो. रोजच्या धावपळीतील जीवनामुळे त्यांचं बालपण आणि त्याच्या अनुभवांमध्ये व्यस्तता येते. या जीवनामध्ये वे-

गवेगळ्या अशा परिस्थितींचा सामना करावा लागतो, ज्यामुळे मुलांना अधिक तार्किक, आत्मनिर्भर आणि जबाबदार बनवता येते. परंतु त्यांचं हे वेगळं बालपण, थोडं निराळं, आणि कधी कधी गहिरं आणि निराशाजनक ठरू शकतं.

(आ) खालील ओळींचा अर्थ लिहा :

ओळी : आरशात भेटलीस तरी बोलत नाहीस ग मन उलगडून ओठ मात्र असतात पिळवटलेले, खसकन देह तोडलेल्या फुलांसारखे, इतकी कशी वेढून गेलीस या घनगर्द संसारात जळतेस मात्र अहोरात्र पारंपरिकतेचे वरदान समजून

उत्तर : या ओळींमध्ये कवि एक गहिर्या आणि निराशाजनक भावनांचा अनुभव व्यक्त करतो. "आरशात भेटलीस तरी बोलत नाहीस" याचा अर्थ असा की, त्याला स्वतःच्या आत असलेल्या भावनांचे आणि विचारांचे प्रतिकूलता वाटते. "ओठ मात्र असतात पिळवटलेले, खसकन" हे सूचित करतं की त्याच्या असमाधानाच्या भावनांमध्ये एक प्रकारची गोंधळ आहे, आणि ते शब्दांत व्यक्त करणे कठीण आहे. "देह तोडलेल्या फुलांसारखे" हे दुःख आणि त्रास व्यक्त करतं. पुढे, कवि म्हणतो की व्यक्ती पारंपरिकतेच्या नियमांत अडकलेली आहे आणि त्यात जळत आहे, म्हणजे पारंपरिक जीवनशैली जरी कष्टदायक असली तरी त्याला ते आवश्यक वाटतं.

Quick Tip

कवितेतील गहिर्या भावनांचे अर्थ समजून घेतल्याने आपल्याला त्या भावना अधिक स्पष्टपणे जाणवतात. शब्दांच्या गूढतेमुळे कवितेचा प्रभाव अधिक खोल जातो.

(इ) खालीलपैकी कोणतीही एक कृती सोडवा :

काव्य सौंदर्य :

रंगुनी रंगांत साया रंग माझा वेगळा ! गुंतुनी गुंत्यांत साया पाय माझा मोकळा ! कोण जाणे कोठुनी या सावल्या आल्या पुढे ; मी असा की लागती हया सावल्यांच्याही झळा !

वरील ओळींतील भावसौंदर्य स्पष्ट करा.

उत्तर : या ओळींमध्ये कवि एक गहिर्या भावनांचे आणि अस्तित्वाच्या संघर्षाचे वर्णन करतो. "रंगुनी रंगांत साया रंग माझा वेगळा !" या ओळीत कवि सांगतो की, त्याच्या अस्तित्वाचा रंग इतरांपेक्षा वेगळा आहे, त्याचे जीवन इतरांच्या सामान्य जीवनापेक्षा थोडं वेगळं आहे. त्याच्या असमाधानाचे आणि वेगळेपणाचे प्रतीक म्हणून कवी रंगांचा वापर करतो.

"गुंतुनी गुंत्यांत साया पाय माझा मोकळा !" या ओळीमध्ये कवि त्याच्या जीवनातील गोंधळ, उलथा-पालथ, आणि असमाधान व्यक्त करतो. गुंत्यात असतानाही त्याच्या पायांला मोकळं होण्याची गरज आहे, असं कवि म्हणतो.

"कोण जाणे कोठुनी या सावल्या आल्या पुढे;" येथे कवी जीवनात आलेल्या अडचणी, शंका आणि उदासीनतेला सावल्यांच्या रूपात व्यक्त करतो. या सावल्यांचा उगम नक्कीच ठरवता येत नाही, मात्र त्या त्या व्यक्तीच्या जीवनात नक्कीच प्रभाव टाकतात.

"मी असा की लागती हया सावल्यांच्याही झळा !" यामुळे कवीच्या दुःख आणि संघर्षाचे अधिक गहन वर्णन होतं. कवी सांगतो की, या सावल्यांचा त्याच्या जीवनावर परिणाम होतो आणि त्याला त्यांच्याही झळा लागतात.

त्यामध्ये भावनांची तीव्रता, अज्ञेयतेचा अनुभव आणि जीवनातील संघर्ष यांचा समावेश आहे. या ओळींमधून कवीने जीवनाच्या गडबडलेल्या, असमाधानकारक, आणि संघर्षपूर्ण स्थितीला खूप सुंदरतेने व्यक्त केले आहे.

Quick Tip

कवितेतील भावनांचा अर्थ समजून घेतल्याने जीवनाच्या गहनतेला आणि त्या अनुभवी परिस्थितींना अधिक चांगले समजता येते. कवितेतील प्रतीके आणि भाषाशैली वाचकाला भावनांच्या गूढतेमध्ये गुंतवून ठेवतात.

किंवा

रसग्रहण :

सरी- वाफ्यात, कांद लावते बाई लावते. नाही कांदंग, जीव लावते बाई लावते काळ्या आईला, हिरवं गोंदते बाई गोंद रोज मातीत, मी ग नांदते बाई नांदते

रसग्रहण :

उत्तर : या काव्यपंक्तींमध्ये कवीने "बाई" या शब्दाचे अत्यंत सूक्ष्म आणि गहन प्रतीकात्मक रूप दाखवले आहे. "सरी-वाफ्यात, कांद लावते बाई लावते" यामध्ये कवी सांगतो की, बाईंनी कांद लावून निसर्गाच्या बंधनांची सुरुवात केली आहे. कांदाची लागवड केवळ एक साधी प्रक्रिया नाही, तर त्यात जीवनाच्या प्रक्रिया आणि मेहनत यांचे प्रतीक आहे.

"नाही कांदंग, जीव लावते बाई लावते" मध्ये कवीने सांगितले आहे की, कांदालावण्या पेक्षा बाईंच्या कार्यामध्ये जीव आणि भावना लागलेली आहेत. हिला जीवनाची प्रक्रिया आणि कष्टांची गोडी यांचे

प्रतीक मानले जाते.

"काळ्या आईला, हिरवं गोंदते" या ओळींतून कवी हिरव्या निसर्गाच्या प्रगतीचे आणि त्याच्या जैविक प्रक्रियेचे सूचक रूप दाखवतो. काळ्या आई म्हणजे माती आणि हिरवं गोंदणे म्हणजे त्यात नवीन पिढीला वाढवणे, हे म्हणजे मातीतील जीवनाचा उगम.

"रोज मातीत, मी ग नांदते" या ओळीतील ग नांदणे हे एका सजीव प्रक्रियेचे प्रतीक आहे. कवीने ग नांदणे म्हणजे जीवनाच्या उत्सवाचा आणि त्याच्या अनिवार्य प्रक्रियेचा संदर्भ दिला आहे.

विषयाच्या गोडाईसाठी "बाई" हा शब्द पुनःपुन्हा वापरला आहे, आणि त्याद्वारे कवी जीवनाची सौंदर्यात्मकता, शुद्धता आणि कष्टांच्या अत्युत्तम कार्यशीलतेचा काव्यात्मक शब्दांतून व्यक्त करतो.

Quick Tip

काव्यपंक्तीचे रसग्रहण करताना शब्दांचे गहन प्रतीक आणि त्यांच्याद्वारे व्यक्त केलेल्या जीवनाच्या गूढतेचा विचार करा. कवीचे शब्द शारीरिक प्रक्रिया आणि आंतरिक भावना यांचा सूचकतेने समावेश करतात.

विभाग ३ - साहित्यप्रकार : कथा

कृती ३. खालील उताऱ्याच्या आधारे सूचनेनुसार कृती करा :

(अ) (१) एका वाक्यात उत्तरे लिहा :

(य) प्रारंभी कथा कोणत्या हेतूने लिहिली गेली ते लिहा.

उत्तर : प्रारंभी कथा शिकवण देण्यासाठी, बोध देण्यासाठी लिहिली गेली.

(र) कथेची व्याख्या लिहा.

उत्तर : कथा म्हणजे एक विशिष्ट स्थलकाली पात्रांच्या परस्परसंबंधातून घडलेल्या घटनांचे उत्कंठावर्धक चित्रण, जे विशिष्ट हेतूने लिहिले जाते.

प्रारंभी एखादी शिकवण देण्यासाठी, बोध देण्यासाठी कथालेखन केले गेले. नंतर नंतर मनोरंजन करण्यासाठी किंवा एखादा विचार, भावना, चित्ताकर्षक घटना वाचकांपर्यंत पोहचवण्यासाठी कथा लिहिल्या जाऊ लागल्या. कथेत घटना असतात, कथानक असते, तिच्यात पात्रे असतात. स्थळ, काळ, वेळ यांचाही उल्लेख कथेत असतो. कथेच्या विषयानुसार तिच्यात विशिष्ट वातावरणही असते आणि समर्पक अशी निवेदनशैलीही असते. कथेतील पात्रांच्या परस्परसंबंधातून निर्माण झालेले ताणतणाव, संघर्ष, गुंतागुंतही कथेत असते आणि या सर्वांचा एक उत्कर्षबिंदूही (क्लायमॅक्स) असतो कथेत ! अर्थात या सर्व

घटकांनी युक्त अशा कथेला समर्पक शेवटही असतो तसेच एक सुयोग्य आणि उत्तम शीर्षक ही असते. 'एक विशिष्ट स्थलकाली पात्रांच्या परस्परसंबंधातून घडलेल्या घटनांचे एखादया विशिष्ट हेतूने केलेले उत्कंठावर्धक चित्रण म्हणजे कथा.' अर्थात प्रत्येक कथेत हे सर्वच घटक असतीलच आणि त्यांचे प्रमाणही सारखे असेल असे म्हणता येणार नाही. एखादया कथेत पात्रांना प्राधान्य असेल तर एखादया कथेत प्रसंगांना. कधी लेखकाचा दृष्टिकोन अधिक महत्त्वाचा असू शकतो तर एखादी कथा वातावरण-निर्मितीचा हेतू लक्षात घेऊन लिहिली जाऊ शकते. तीच गोष्ट विचारांची आणि भावनांचीही असू शकते.

Quick Tip

कथेची रचना, पात्रे, संघर्ष, आणि वातावरण या घटकांना योग्य ठिकाणी ठेवणे आवश्यक आहे, ज्यामुळे कथेत तीव्रता आणि आकर्षकता येते.

(२) कथा लेखनासाठीचे आवश्यक असणारे चार मुद्दे लिहा.

- उत्तर : कथा लेखनासाठी आवश्यक असणारे चार मुद्दे : 1. घटना आणि कथानक : कथेतील घटनांचे महत्त्व आहे. कथा घडवण्यासाठी योग्य घटनांची निवड आणि कथानकाची रचना महत्त्वाची आहे.
2. पात्रे : कथेतील पात्रे आणि त्यांचे परस्परसंबंध कथेच्या उत्कंठेला निर्माण करतात. पात्रांची भूमिका आणि त्यांची योग्य निवड कथेच्या गतीस महत्त्व देतात.
3. स्थळ, काळ आणि वातावरण : कथेतील स्थळ, काळ, आणि वातावरणाचे महत्त्व आहे. हे घटक कथेच्या भावनात्मक आणि शारीरिक स्थितीला प्रभावित करतात.
4. समर्पक शेवट : कथेचा योग्य शेवट असावा लागतो. शेवट त्या कथेतील घटकांच्या घडामोडींना योग्य दिशा देतो आणि वाचकावर ठसा ठेवतो.

Quick Tip

कथा लेखनासाठी कथेतील सर्व घटक - पात्र, स्थान, घटनांचे योग्य मिश्रण आणि एक प्रभावी शेवट महत्त्वाचे असतात.

(आ) खालीलपैकी कोणत्याही दोन कृती सोडवा :

(य) 'शोध' कथेतील 'टॅक्सी ड्रायव्हर' या पात्रा विषयीचे तुमचे मत लिहा.

उत्तर : 'शोध' कथेतील 'टॅक्सी ड्रायव्हर' या पात्राला एक सामान्य, पण दृष्टीकोन असलेला माणूस म्हणून पाहिले जाऊ शकते. त्याचे व्यक्तिमत्त्व अत्यंत साधे असले तरी, त्याच्या वर्तणुकीत एक प्रकारची गांभीर्य आणि इमानदारी दिसून येते. तो प्रवाशांशी संवाद साधताना आपले कार्य समजून आणि तळमळीतून पार करतो. त्याचे कार्य त्याला फक्त पैसे मिळवण्याचे साधन नाही, तर तो ते एक प्रकारे कर्तव्य म्हणून पाहतो. त्याची कार्यशक्ती आणि जीवनाची दृष्टी फार साधी असली तरी ती एक सुंदर समर्पणभावनेची आहे.

(र) घर सोडण्यामागचा अनुचा विचार तुमच्या शब्दांत स्पष्ट करा.

उत्तर : घर सोडण्यामागचा अनुचा विचार त्याच्या व्यक्तिगत स्वातंत्र्याच्या आणि आत्मनिर्भरतेच्या शोधाशी निगडीत आहे. अनुने घर सोडण्याचा निर्णय घेतला कारण त्याला आपल्या जीवनावर नियंत्रण ठेवण्याची आणि त्याच्या आयुष्यात काही नवीन अनुभव घेण्याची इच्छा होती. घरात त्याला थांबून राहणे कधीही अडचणींचं आणि प्रतिबंधक वाटत होतं. घर सोडणे म्हणजे त्याने स्वतःची वेगळी ओळख निर्माण करण्याचा, त्याच्या स्वप्नांचा मागोवा घेण्याचा निर्णय घेतला.

(ल) गावाच्या विकास कार्यात अडचणी निर्माण करणाऱ्या लोकांबद्दल तुमचे मत लिहा.

उत्तर : गावाच्या विकास कार्यात अडचणी निर्माण करणाऱ्या लोकांबद्दल माझे मत असे आहे की, काही लोक अजूनही पारंपरिक मानसिकतेत अडकलेले आहेत आणि बदल स्वीकारण्यासाठी तयार नाहीत. त्यांना नवीन तंत्रज्ञान, योजनांची महत्त्वाची गरज, आणि सामूहिक कामाच्या विचारांची माहिती नाही. या लोकांचे कार्यविरोध, हे विकासाच्या प्रगतीला अडथळा निर्माण करतात. त्यांना योग्य मार्गदर्शन आणि शिक्षा देणे आवश्यक आहे, जेणेकरून ते गावाच्या विकासात सहभागी होऊन सर्वांच्या भल्यासाठी काम करू शकतील.

(व) बापू गुरुजींसारख्या समाजसेवकांसारखे तुम्ही अनुभवलेल्या व्यक्तिमत्त्वांचे वेगळेपण लिहा.

उत्तर : बापू गुरुजींसारख्या समाजसेवक व्यक्तिमत्त्वांचे वेगळेपण त्यांच्या जीवनातील साधेपणामध्ये आणि त्यांची समाजाप्रती असलेली निष्ठेत आहे. त्यांचे व्यक्तिमत्त्व केवळ शब्दांतून नाही, तर त्यांच्या कृतींमधून, त्यांच्या कार्याशी संबंधित असलेल्या कष्टांमधून आणि समाजासाठी त्यांचा प्रपंच पोचवण्याच्या प्रकारांतून दिसून येते. ते सर्वसमावेशक आणि आदर्श कार्यकर्ते होते. समाजात वाईट गोष्टींचे समोर येणे आणि त्यावर कार्य करणे हे त्यांचे काम होते, आणि त्यासाठी त्यांनी अनेक अडचणी आणि संकटांना तोंड दिले. त्यांची विचारशक्ती, कार्यदृष्टी आणि सर्वसमावेशकतेचे गुण त्यांचे वेगळेपण दर्शव-

तात.

Quick Tip

समाजसेवकांचे कार्य हे समर्पण आणि कष्टाने परिपूर्ण असते, आणि त्यांच्या कार्यामुळे समाजात परिवर्तन घडवता येते.

विभाग ४ - उपयोजित मराठी

कृती ४. (अ) खालीलपैकी कोणत्याही दोन कृती सोडवा :

(१) मुलाखत घेताना घ्यावयाची काळजी तुमच्या शब्दात लिहा.

उत्तर : मुलाखत घेताना काही महत्त्वाच्या बाबींची काळजी घ्यावी लागते : 1. तयारी : मुलाखत घेण्या-पूर्वी मुलाखत घेणाऱ्याची आणि मुलाखतीच्या विषयाची पूर्ण तयारी करा. 2. साधा आणि स्पष्ट प्रश्न : प्रश्न साधे, स्पष्ट आणि संबंधित असावे, ज्यामुळे मुलाखतीतील व्यक्ती सहजपणे आपले विचार व्यक्त करू शकेल. 3. सुनावणीची काळजी : मुलाखतीदरम्यान व्यक्तीला बोलण्याची संधी द्या आणि शांततेने ऐका. 4. गोपनीयता : मुलाखत घेताना व्यक्तीच्या गोपनीयतेची काळजी घ्या आणि तिच्या उत्तरांचा योग्य वापर करा.

(२) माहितीपत्रकाची उपयुक्तता स्पष्ट करा.

उत्तर : माहितीपत्रक हे एक महत्त्वाचे साधन आहे ज्याचा उपयोग विविध विषयांवर त्वरित माहिती देण्यासाठी केला जातो. याचे काही फायदे आहेत : 1. तत्काळ माहिती : माहितीपत्रकामुळे संबंधित व्यक्तींना वेळोवेळी तातडीची माहिती मिळवता येते. 2. सुस्पष्टता : माहितीपत्रकात दिलेली माहिती सोप्या आणि समजण्यास सोप्या भाषेत असते. 3. समुदायाशी संबंध : माहितीपत्रक कंपनीच्या किंवा संस्थेच्या कामकाजाबद्दल वाचकांना माहिती देतो आणि त्यांना संस्थेच्या कार्याशी जोडतो.

(३) अहवाल लेखन करताना लक्षात घ्यावयाच्या चार बाबी विशद करा.

उत्तर : अहवाल लेखन करताना खालील बाबी लक्षात घेतल्या पाहिजेत : 1. सुसंगतता : अहवाल लेखनात माहिती व्यवस्थित आणि सुसंगतपणे सादर केली पाहिजे. 2. वस्तुनिष्ठता : अहवाल वस्तुनिष्ठ असावा लागतो, म्हणजे त्यात व्यक्तीगत भावना किंवा पूर्वग्रह नकोत. 3. सुस्पष्टता : अहवाल साध्या,

सोप्या भाषेत लिहिला पाहिजे, ज्यामुळे वाचक सहजपणे माहिती समजू शकेल. 4. संदर्भ : अहवालांमध्ये दिलेल्या माहितीसाठी संदर्भ दिले पाहिजे, जेणेकरून त्याची सत्यता सुनिश्चित होईल.

(४) बातमी आणि वृत्तलेख यांतील फरक थोडक्यात लिहा.

उत्तर : बातमी आणि वृत्तलेख यांमध्ये काही प्रमुख फरक आहेत : 1. बातमी : बातमी म्हणजे ताज्या घडामोडींबद्दल दिलेली माहिती. हे एक वस्तुनिष्ठ लेखन आहे, ज्यामध्ये केवळ माहिती दिली जाते. 2. वृत्तलेख : वृत्तलेख म्हणजे एखाद्या घडामोडीवर आधारित विश्लेषणात्मक लेख. यामध्ये लेखकाचा दृष्टिकोन आणि त्याच्यावर आधारित विचार व्यक्त केले जातात.

Quick Tip

लेखनाच्या प्रत्येक प्रकारासाठी योग्य शैली आणि उद्देश्य ठेवणे आवश्यक आहे. प्रत्येक लेखनाची स्पष्टता आणि उद्दिष्ट लक्षात घेतल्यास प्रभावीपणे संवाद साधता येतो.

(आ) खालीलपैकी कोणत्याही दोन कृती सोडवा :

(१) माहितीपत्रकाच्या रचनेची वैशिष्ट्ये लिहा :

उत्तर : माहितीपत्रकाची रचना सुसंगत व अचूक माहिती देणारी असावी. त्यात उपयुक्तता व परिणामकारक दक्षतेचा विचार करणे आवश्यक आहे. माहितीपत्रकाची विशेष काळजी आणि वेगळेपण दिले जाऊन आकर्षक मांडणी व भाषाशैली असावी. तसेच, मनाला भिडणारी शब्दयोजना केली जावी ज्यामुळे वाचकांचे लक्ष वेधले जाऊ शकते.

(२) अहवालाचे स्वरूप व आवश्यकता स्पष्ट करा :

उत्तर : अहवालाचे स्वरूप व्यवस्थित असावे, त्यामध्ये हेतू, तारीख, वेळ यांचा समावेश असावा. अहवालाच्या प्रारंभापासून ते शेवटापर्यंत विविध मुद्द्यांचे तपशीलवार विश्लेषण केले पाहिजे. प्रत्येक मुद्द्याचा क्रमाक्रमाने तपशील दिला पाहिजे. माहिती संकलनाची प्रक्रिया पारदर्शक आणि विश्वासाह असावी. अहवाल लेखनाची आवश्यकता तीव्रतेने आणि उद्दिष्टानुसार असावी.

(३) एखाद्या व्यक्तीची मुलाखत कशी घ्यावी, हे खालील मुद्द्यांच्या आधारे स्पष्ट करा :

उत्तर : मुलाखतीचा प्रारंभ चांगल्या आणि सौम्य प्रकारे करावा, ज्यामुळे मुलाखत घेणाऱ्याशी एक

चांगला संवाद सुरू होईल. मुलाखतदात्याचे कार्य स्पष्ट आणि योग्य असावे. मुलाखतीच्या मध्यामध्ये प्रश्नांची लवचीकता असावी, म्हणजे मुलाखतदाराला उत्तर देण्यासाठी स्वतंत्रपणे विचार करण्याची संधी मिळावी. मुलाखत समारोप करताना, मुलाखत घेत असलेल्या व्यक्तीला थोडे धन्यवाद द्यावेत आणि त्यांच्या महत्त्वाच्या विचारांना प्रोत्साहन देऊन समारोप करावा.

(४) वृत्तलेखांचे प्रकार खालील मुद्द्यांच्या आधारे स्पष्ट करा :

- उत्तर : 1. बातमीवर आधारित वृत्तलेख : बातम्या किंवा घडामोडींवर आधारित वृत्तलेख दिला जातो, ज्यामध्ये वाचकांना नवीन आणि ताज्या माहितीचा पुरवठा केला जातो.
2. व्यक्तिचित्रणात्मक वृत्तलेख : या प्रकारात एखाद्या व्यक्तीच्या जीवनाचे किंवा त्याच्या कार्याचे चित्रण केले जाते.
3. मुलाखतीवर आधारित वृत्तलेख : या प्रकारात एखाद्या व्यक्तीची मुलाखत घेऊन त्या व्यक्तीच्या विचारांचे आणि अनुभवांचे विश्लेषण केले जाते.
4. ऐतिहासिक स्थळावर आधारित वृत्तलेख : ऐतिहासिक स्थळांची महत्त्वाची माहिती व त्यांचे विश्लेषण करण्यासाठी हा वृत्तलेख लिहिला जातो.
5. गूढ, विस्मय, नवल यांवर आधारित वृत्तलेख : या प्रकारात गूढ किंवा विस्मयकारक घटनांचा तपशील दिला जातो, जे वाचकांना एक रहस्यमय किंवा रोमांचक अनुभव देतात.

Quick Tip

विविध प्रकारांतील लेखन शैली व वाचनासाठी योग्य माहितीचा उपयोग, लेखाच्या प्रभावशीलतेत वाढ करतो. योग्य प्रकारचे लेखन व विचारशक्ती असलेले लेख वाचकांच्या मनाला छान बसतात.

विभाग ५ -व्याकरण व लेखन

कृती ५. (अ) सूचनेनुसार कृती करा : (१) (य) योग्य पर्याय निवडा : निशिंगंधासारखा निशिंगंधच होय.

उत्तर : वरील विधानाचे योग्य पर्याय : (३) निशिंगंधासारखा निशिंगंधच कसा !

यामध्ये "निशिंगंधासारखा निशिंगंधच होय" या वाक्यात 'निशिंगंध' आणि 'निशिंगंधासारखा' यांचा वाक्याच्या संदर्भात विश्लेषण करून निवडक पर्याय (३) योग्य ठरतो. कारण 'निशिंगंधासारखा निशिंगंधच कसा !' हे वाक्य एक विरोधाभास व्यक्त करतं, जे वाचकांच्या मनात प्रश्न निर्माण करतं.

Quick Tip

विरोधाभास असलेली वाक्ये किंवा शब्दांची पुनरावृत्ती अधिक प्रभावी ठरते आणि वाचन करणाऱ्याला विचार करण्यास प्रवृत्त करते.

वरील विधानाचे उद्गारार्थी वाक्य ओळखून लिहा :

(१) निशिंगंध हा निशिंगंधच असेल ! (२) निशिंगंध म्हणजे निशिंगंधच ! (३) निशिंगंधासारखा निशिंगंधच कसा ! (४) निशिंगंध म्हणजे गंध !

उत्तर : वरील विधानाचे उद्गारार्थी वाक्य : (३) निशिंगंधासारखा निशिंगंधच कसा !

हे वाक्य एका प्रश्नवाचक आणि आश्चर्यकारक भावनेने पूर्ण झाले आहे. "निशिंगंध" हा एक विशिष्ट गंध असला तरी त्याची तुलना इतर गंधाशी केली जाते, आणि त्यात एक विरोधाभास दिसून येतो. हे वाक्य त्या विशेष गंधाची वैशिष्ट्ये दाखवण्यासाठी वापरले जाते.

Quick Tip

उद्गारार्थी वाक्यांचा उपयोग केल्याने वाचकाच्या मनात प्रश्न निर्माण होतात आणि तीव्र प्रतिक्रिया प्रकट होऊ शकतात.

(र) सूचनेप्रमाणे सोडवा :

पुढील सगळे मार्ग बंदच होते.

उत्तर : पुढील सगळे मार्ग बंद नसले.

Quick Tip

नकारार्थी वाक्य बनवताना, वाक्यातील मुख्य क्रियापदाची नकारार्थी रूपे वापरणे आवश्यक आहे.

(२) (य) योग्य पर्याय निवडा :

'पतिपत्नी' या सामासिक शब्दातील समास ओळखून लिहा.

- (१) कर्मधारय समास
- (२) द्वंद्व समास

- (३) अव्ययीभाव समास
- (४) तत्पुरुष समास

उत्तर : 'पतिपत्नी' या शब्दात द्वंद्व समास आहे. कारण या शब्दात 'पती' आणि 'पत्नी' या दोन समानार्थक शब्दांचा मिलाप झाला आहे, ज्यामुळे द्वंद्व समास तयार होतो.

(र) 'पावलोपावली' या सामासिक शब्दातील समासाचे नाव लिहा.

उत्तर : 'पावलोपावली' या शब्दातील समास 'अव्ययीभाव समास' आहे, कारण यामध्ये दोन शब्द एकत्र येऊन एक सूचकार्थ व्यक्त करतात.

Quick Tip

समास ओळखताना शब्दांचे अर्थ, त्यांची रचना आणि एकत्रित अर्थ लक्षात घ्या. समासाच्या प्रकारांचा उपयोग केल्याने भाषिक विश्लेषण साधता येते.

(३) (य) योग्य पर्याय निवडा :

'मी हलकेच उठतो' या वाक्यातील प्रयोग ओळखून लिहा :

- (१) कर्तरी प्रयोग
- (२) कर्मणी प्रयोग
- (३) भावे प्रयोग
- (४) यांपैकी नाही

उत्तर : 'मी हलकेच उठतो' या वाक्यातील प्रयोग 'भावे प्रयोग' आहे. कारण 'हलकेच' हा शब्द एक भाव व्यक्त करत आहे, जे वाक्याच्या क्रियेसाठी एक विशेषण म्हणून कार्य करते.

Quick Tip

वाक्यातील शब्दांचा भाव आणि कार्य लक्षात घेतल्याने आपल्याला योग्य प्रयोग ओळखता येतो. 'भावे प्रयोग' क्रियापदाच्या क्रिया किंवा अवस्था दर्शवतो.

(र) 'भावे प्रयोग' असलेले वाक्य शोधून लिहा :

उत्तर : 'भावे प्रयोग' असलेले वाक्य : (४) तुम्ही गाडीतच बसा.

या वाक्यात 'च' हे एक भाव व्यक्त करणारे शब्द आहे, ज्यामुळे 'भावे प्रयोग' होतो. 'च' या शब्दाचा वापर ठराविक स्थिती आणि एका स्थानाचा संदर्भ देण्यासाठी केला जातो.

Quick Tip

भावे प्रयोग वाक्यात क्रियापदाच्या अवस्थेचा किंवा स्थितीचा भाव व्यक्त करतो. 'च', 'सुधार', 'खूप', 'असाच' वगैरे शब्दांचा वापर यासाठी केला जातो.

(४) (य) मुंगी उडाली आकाशी

तिने गिळिले सूर्यासी !

वरील काव्यपंक्तीतील अलंकार ओळखून लिहा.

- (१) अर्थान्तरन्यास
- (२) अनन्वय
- (३) अतिशयोक्ती
- (४) अपन्हृती

उत्तर : वरील काव्यपंक्तीतील अलंकार : (३) अतिशयोक्ती

"मुंगी उडाली आकाशी, तिने गिळिले सूर्यासी !" या ओळीत "मुंगी उडाली आकाशी" आणि "गिळिले सूर्यासी" यांमध्ये अतिशयोक्तीचा वापर आहे. मुंगी उडत नाही आणि सूर्य गिळणे अशक्य आहे. त्यामुळे हे वाक्य अतिशयोक्ती अलंकाराचा वापर करतं, ज्यात निसर्गाच्या अवास्तव कृत्यांना थोडं बढाई देण्याचा प्रयत्न केला जातो.

Quick Tip

अतिशयोक्तीचा वापर काव्यांत किंवा शब्दात अतिशय वाढवून किंवा अफाट करून विचार व्यक्त करण्यासाठी केला जातो.

(र) चौकट पूर्ण करा :

'आहे ताजमहाल एक जगती तो तोच त्याच्यापरी : ' या वाक्यातील उपमान ओळखा.

उत्तर : या वाक्यातील उपमान : ताजमहाल आणि त्याच्यापरी.

'आहे ताजमहाल एक जगती' या वाक्यात ताजमहाल हे एक उदाहरण म्हणून वापरले गेले आहे, आणि त्याच्या तुलनेत "तो तोच" म्हणजे ताजमहालच्या सौंदर्याची किंवा अप्रतिमतेची तुलना इतर एखाद्या गोष्टीला केली जात आहे. त्यामुळे येथे "ताजमहाल" हे उपमान आहे.

Quick Tip

उपमान वापरल्याने एका गोष्टीचे दुसऱ्या गोष्टीशी तुलनात्मक रूपात रूपक किंवा चित्रण होऊ शकते, ज्यामुळे त्या गोष्टीचे महत्त्व किंवा सौंदर्य अधिक स्पष्ट होते.

(५) (य) 'फितूर होणे' या वाक्प्रचाराचा अर्थ खालील पर्यायांतून ओळखून लिहा :

- (१) दगाबाजी करणे.
- (२) बोलणी करणे.
- (३) शरण जाणे.
- (४) अपमान स्वीकारणे.

उत्तर : 'फितूर होणे' या वाक्प्रचाराचा अर्थ : (३) शरण जाणे.

'फितूर होणे' म्हणजे कुणाच्या प्रभावाखाली येणे किंवा त्या व्यक्तीस शरण जाणे, ज्यामुळे तो आपली स्वतंत्रता गमावतो. हा वाक्प्रचार मुख्यतः त्याच्याशी संबंध असलेल्या परिस्थितींमध्ये वापरला जातो जिथे एखादी व्यक्ती त्याच्या इतर मतांशी किंवा विचारांशी तडजोड करून दुसऱ्या व्यक्तीस स्वीकारते.

(र) 'फितूर होणे' या वाक्प्रचाराचा वाक्यात उपयोग करा.

उत्तर : "तो स्वतःला पुन्हा त्याच्या पांढऱ्या इमामच्या प्रभावाखाली फितूर झाला."

Quick Tip

'फितूर होणे' हा वाक्प्रचार व्यक्तीच्या किंवा संघटनेच्या इतरांच्या प्रभावाखाली येणे आणि त्याच्याशी तडजोड करणे दर्शवितो.

(आ) खालीलपैकी कोणत्याही एका विषयावर सुमारे २०० ते २५० शब्दांत निबंध लिहा :

विषय : निसर्ग माझा सखा

निबंध :

निसर्ग हा आपल्या जीवनाचा एक अविभाज्य भाग आहे आणि तो एक विश्वासू सखा बनला आहे. निसर्गाच्या कुशलतेनेच पृथ्वीवर जीवन निर्माण झाले आहे. माणसाला स्वतःची ओळख, विकास आणि ताजगी निसर्गाच्या भेटीमुळेच मिळते. प्रत्येक ऋतु, प्रत्येक वृक्ष, प्रत्येक प्राणी ह्यांच्या सान्निध्यात माणसाच्या जीवनाला नवा अर्थ प्राप्त होतो.

निसर्ग आपल्याला शांती, सौंदर्य आणि आनंद देतो. एखाद्या गडाच्या कड्यावर बसून, समुद्राच्या लाटा ऐकताना किंवा एका शांत वनात चालताना आपल्याला आपल्या अस्तित्वाचा अर्थ समजतो. निसर्गामध्ये दडलेली गोडी, वेगवेगळ्या रंगांचे सौंदर्य आणि ते शाश्वत स्वरूप माणसाला संजीवनी देत असतो. जगातील अनेक समस्यांमुळे निसर्गाची हानी होत आहे, तरीही निसर्ग आपल्याला त्याच्या अंतर्गत शक्तीने परत उभा करू शकतो. निसर्गासोबतचा संवाद आणि त्याचा आदर हा आपल्या जीवनासाठी अत्यंत महत्त्वाचा आहे. यामुळेच तो खरा सखा बनतो, जो आपल्याला प्रेम, शांतता आणि एक चांगले जीवन देतो.

निसर्ग आपल्या सर्व शक्ती आणि सौंदर्याने सर्व प्राण्यांना आणि माणसांना एकत्र बांधून ठेवतो. म्हणूनच, निसर्ग हा आपल्या जीवनातील अत्यंत महत्त्वाचा आणि विश्वासू सखा आहे.

Quick Tip

निसर्गाशी सदैव सौम्य आणि आदरणीय संबंध ठेवा, कारण तो आपल्याला जीवनाची खरी समज आणि सौंदर्य प्रदान करतो.